

„Mein Wandel auf der Welt
ist einer Schifffahrt gleich:
Betrübnis, Kreuz und Not
sind Wellen, welche mich bedecken
und auf den Tod
mich täglich schrecken;
mein Anker aber, der mich hält,
ist die Barmherzigkeit,
womit mein Gott mich oft erfreut.
Der rufet so zu mir:
Ich bin bei dir,
ich will dich nicht verlassen noch versäumen!
Und wenn das wütenvolle Schäumen sein Ende hat,
so tret ich aus dem Schiff in meine Stadt,
die ist das Himmelreich,
wohin ich mit den Frommen
aus vieler Trübsal werde kommen.“

(Johann Sebastian Bach: „Ich will den Kreuzstab gerne tragen“ BWV 56, No. 2 Rezitativ)

„Földi életem vándorlása
Hajóúthoz hasonlatos:
A gond, a kereszt és az ínség
Hullámok, melyek elborítanak
És a halállal
Naponta rémisztenek engem;
De megtartó horgonyom
Az irgalom,
Amellyel Isten gyakran megörvendezett.
Így szól hozzám:
Veled vagyok,
Nem hagylak el, sem el nem hanyagollak téged!
És amikor a háborgó habok dühe végre lecsillapodik,
Hajómból az én városomba lépek,
Amely a Mennyország,
Ahová a hívőkkel együtt
A sok nyomorúságból eljutok majd.“

(Johann Sebastian Bach: „Ich will den Kreuzstab gerne tragen“ BWV 56, No. 2 Recitativo)

KALAFSZKY Adriána *ének*
2017. évi Fischer Annie-ösztöndíjas

OSZTROSITS Eszter *barokk hegedű*
2017. évi Fischer Annie-ösztöndíjas

HARGITAI Eszter *barokk fuvola (BWV 209)*

MÁRTA Nóra *barokk fuvola (RV 433)*

ORGOVÁN Csenge *barokk hegedű*

BÁLINT Imola *barokk brácsa*

NAGY Réka *barokk cselló*

SZABÓ Zsolt *violone*

SZOKOS Augustin *csemlaló*

„Mein Wandel auf der Welt
ist einer Schifffahrt gleich“

Antonio Vivaldi
Sum in medio tempestatum

RV 632

Antonio Vivaldi
La tempesta di mare

F-dúr fuvolakonzert

RV 433, OP. IO. NR. I.

Johann Sebastian Bach

Non sa che sia dolore

BWV 209

Budavári Önkormányzat Aula

2017. december 21. 19:30

„Az ember a szárazföldön él, és itt alkotja meg intézményeit. Ám élete folyását a maga teljességében mégis szívesen ragadja meg a vakmerő „tengerre száll” metaforával. E tengerészeti létezésmetaforika gazdag reper-toárral bír. Szerepel ebben minden: part és sziget, kikötő és nyílt tenger, szirtfok és vihar, tengermély és szélcsend, vitorla és kormányrúd, kormányos és tengerfenék, tájékozódás iránytűvel és a csillagok szerint, továbbá világitótorony és révkalauz is. A nyílt tengeren leselkedő veszélyek ecsetelése gyakran csupán arra szolgál, hogy kiemelje azt a kényelmet, nyugalmat, biztonságot és de-rűt, amely a hajóst a tengeri út végén, a kikötőben várja.“

Hans Blumenberg

Az ember, bár a szárazföld lakója, világhállapota egészét előszeretettel képzei el tengeri út formájában. A tengeri utazás az emberi életút összimbóluma, amely nem csak irodalmi művekben, a képzőművészetben, hanem a zenében is megjelenik. Nem kisebb zeneszerzők, mint Antonio Vivaldi (1678-1741) és Johann Sebastian Bach (1685-1750), a barokk kor két legkiemelkedőbb komponistája írt műveket olyan, ismeretlen szövegíró-tól származó szövegekre, amelyek ezt az életút szimbólumot használják fel. Azért is tartom izgalmasnak e két darab egy koncerten való bemutatását, mert a két zeneszerzőt kevésbé ismert oldalukról mutatják be: az operakomponistaként elhí-resült Vivalditól egy latin nyelvű egyházi motetta, míg Bachtól egy olasz nyelvű világi kantáta hangzik el. A darabok műfajából következik, hogy az életút szimbólum is más értelmezésben jelenik meg az egyházi és a világi szövegben.

ANTONIO VIVALDI:
Sum in medio tempestatum, RV 632

Vivaldi a velencei Ospedale della Pietà-ban (árvaház és egy Velence négy legnagyobb zeneiskolája közül) 1703-ban kezdett el dolgozni mint karmester, hegedűművész és házi zeneszerző. Az iskolában nem csak tanított, hanem concertokat és oratóriumokat is komponált a heti rendszerességgel megrendezett előadásokra. Az Ospedale zenekara hamar legendás hírnévre tett szert és számos utazót vonzott Olaszországba. Vivaldi az Ospedaléban eltöltött évek alatt komponálta szóló motettáit, amely műfaj a 18. század elején nagyon népszerű volt: olyan szóló hangra és vonósokra írt, latin nyelvű, vallásos témájú műveket jelölt, amelyek nem kapcsolódnak szorosan a liturgia szigorú rendjéhez. A motetták gyakran olyan mutatós sikerdarabok voltak, amelyeket egy bizonyos énekes különleges képességeinek figyelembe vételével írtak. Vivalditól 12 motetta maradt fenn (RV 623-634), melyek formai szempontból kivétel nélkül ugyanolyan felépítésűek: 2 da capo ária zár közre egy rövid recitativot, az utolsó tétel pedig mindig Alleluja. A többi egyházi vokális műhöz képest a motettákban túltengenek az operai elemek, az áriák a szöveg hangulatát festik le a melankóliától a szenvedélyes érzelmekig. A záró Alleluják hangszeres virtuozitást kívánnak meg az énekestől.

Vivaldi *Sum in medio tempestatum* című motettája egy forrásban maradt fent, melyet jelenleg a drezdai Sächsische Landesbibliothekben őriznek (Mus. 2389-E-1). Sajnos mint sok más Vivaldi kézirat, a *Sum in medio tempestatum* kottája is megsérült, elázott a II. világháború alatt, de szerencsére olvasható maradt. A kézirat két különböző személytől származik: magától Vivalditól és egy másolótól. A Vivalditól származó kézírás és a zenei stílus alapján a motettát az 1720-as évek körülre datálják.

A *Sum in medio tempestatum* és társdarabja, az RV 627-es jegyzékszámú *In turbato mare irato* című motetta Jan Dismas Zelenka (1679-1745) nagybőgős és zeneszerző magángyűjteményének részét képezte. Mind a két motetta ugyanazt a hajó-metaforát használja, azonban míg az *In turbato mare irato* majdnem teljesen biztosan Mária-ünnephez kapcsolódóan íródott (a második áriában a „divina stella“ valószínűleg Máriára utal - „maris stella“), addig a *Sum in medio tempestatum* szövegében nincs konkrét egyházi ünnepre utaló jel.

Az első áriában az a népszerű, operaáriákban is gyakran előforduló metafora jelenik meg, amely ennek a koncertnek is az alapötletét adta: egy hajó hánykódik a viharos tengeren, amelyet szelek tépáznak és nem találja a kikötőt. Az ária természetfestő zenei képei a szerző *La tempesta di mare* címmel ellátott hegedűre (op. 8 no. 5) és fuvolára (op. 10 no. 1) írt concertoit idézik fel a hallgatóban. A zenekari bevezető a tomboló elemeket festi le: az egyre magasabbra csapó hullámokat az első hegedűben az orgonapontról egyre magasabbra rugaszkodó dallam és az alsóbb szólamokban a zakatoló tizenhatod ritmusok, míg a szélrohamokat a felfelé futó harmincketted skálák jelenítik meg. Egy basszus nélküli, rövid minore közjáték szakítja meg a tomboló tengeri vihart, amely mintha a vihar másik arcát mutatná meg, az élet tengerén hánykódó lélek bizonytalanságát

és az égi hatalmakhoz való fohászkodását. Az énekes első megszólalása mintha a bárka tengeren való hánykódását festené le először fel-le cikázó skáláival és hármashangzatfelbontásaival, végül pedig egy hosszan kitartott trillával. A basszus-nélküliség ebben a motettában a chiaro-scuro, magas-mély, menny-pokol kontrasztot egyértelművé teszi, a hangszerelés primér jelentését nézve is - az előbbinél a brácsa lesz a legmélyebb szólam, tehát az egész zenei anyag magasabbra kerül. A félelmetes viharok zenei képe a majdnem 2 oktávot felölelő hangterjedelmű énekszólamtól hangszeres virtuozitást követel meg. Szaggatott, ugrándozó szekvenciák, hatalmas „halálugrások“ a magasba és a mélybe, harmincketted skálák, melyek az egész zenekarral unisono süllyednek alá. Mindez csodálatos módon jeleníti meg a viharos szelet, mely újra és újra lendületet vesz és fel-le rángatja a hajót a tajtékozó hullámokon. A motetta olyan kifejezetten mély hangokat használ a hangulat megjelenítése céljából, amely egy szopránénekesnek kihívást jelent. Felmerül a kérdés, hogy talán egy olyan szopránénekesnek íródott a darab, akinek biztos és erős mélységei voltak?

A recitativo monológjában az először még magában vívódó lélek végül lemond a világi élvezetektől és Jézus felé fordul.

A második áriában egyértelművé válik, hogy a kikötő, amelyet a hajó (vagyis az emberi lélek) az élet viharai között az első áriában keres, Jézus, aki a kereszten megváltotta a világot. Az ária karakterét az énekszólamot elkerülő basszus szólam hiánya határozza meg. Amikor az énekes nem énekel, a zenekar a bevezetőből már jól ismert, ritornelként funkcionáló zenei anyagot játssza. Az énekes az előző recitativóban már döntött, hogy a világi élvezeteknek hátat fordít és tekintetét már csak Jézusra fordítja, ennek a zenei képe a basszus nélküliség, minden egyes alkalommal, amikor megszólal. Már nem húzza vissza a földre

semmiféle múlandó öröm, szabadon száll a mennyország felé. Ez a fajta talajvesztettség, kiüresedettség vagy éppen derű disszonanciákkal és súrlódásokkal válik igazán árnyalttá, keserédessé. A „desz“ hang vendéghangként való megjelenése a „contenta“ (megelégedés) szón erre a keserédességre kiváló példa. Az egyébként nyugodt és kiegyensúlyozott énekszólamban az öröm trillákban és gyors futamokban manifesztálódik.

A rövid középrész alkalmat ad arra, hogy a chiaro-scuro jelenségét a hallgató még közvetlenebbül tapasztalhatta meg. „Már nevetnek a fényes csillagok, már nem kavarnak fel a hullámok: boldogan haladok a kikötő felé“ - a hívő lélek biztos lábakon álló hitét a basszus jelenléte és az énekszólám végtelenül egyszerű és naiv, strófikus dallama közvetíti. Mikor az énekes másodszor éneklí a szöveg utolsó sorát, a „fortunata“ (boldog) szó szélsőséges díszítésekkel ellátott melizmája a brácsa basszusa felett jelképezi a lélek megérkezését a kikötőbe, mely a mennyország szimbóluma.

Az „Alleluja“ igazi virtuóz örömtáncként zárja a motettát. Az áriákban már megcsillogtatott zenei motívumok halmozása mellett újakat mutat be, melyek kirobbanóan vidám befejezést kölcsönöznek a motettának.

Vivaldi egyházzeneje méltatlanul mellőzött, motettái mind csodálatos remekművek. Nem szabad elfelejtenünk azt a közhelyesen emlegetettényt, hogy Vivaldi pap volt és noha bőségesen használ fel az egyébként kommersz szöveg lefestésére operai elemeket, éppen ez válik a kifejezés hasznára. A személyiségében képes volt ötvözni a papi énjét az operaszerző énjével, aki a lélek minden rezdülését ismerte és lelki folyamatokban gondolkodva írta meg vallásos monológjait, a motettákat. Vivaldi vallásossága teatrális áhítatnak is hathat, de éppen a *Sum in medio tempestatum* című darabja az egyik kiemelkedő példája a struktúra, a zenei képek, a hangszerelés, a gondolatmenet és a szöveg mondanivalójának következetesen egységbe rendezett, logikus, de mégis eredeti interpretációjának, amelyre csakis egy sokoldalú és kreatív személyiség, egy igazi zseni képes.

A motettában megjelenő képek szimbolikája a keresztény vallás kialakulásával van összefüggésben, melyre a legnagyobb hatást a görög mitológia és a misztériumvallások gyakorolták.

Az ókori irodalom legikonikusabb vándora Odüsszeusz, Homérosz Odüsszeiájának főhőse. Hugo Rahner *Griechische Mythen in christlicher Deutung* című könyvében részletesen ír Odüsszeusz történetének a korai kereszténységre gyakorolt hatásáról. Odüsszeusznak sok viszontagság közepette is csak egy cél lebeg a szeme előtt, hogy hazatérjen, ahogy rögtön az Odüsszeia legelején Pallasz Athénéé, aki a számkivetett Odüsszeusz érdekében szeretne közbenjárni Zeusznál, megemlíti: „de Odüsszeusz otthona fölszaladó füstjét bár, látni akarja s halni kíván!“ Ez a mitológiai kép könnyen megragadható volt a keresztények számára, akik Odüsszeusz utazását a földi élettel, a honvágyát pedig a mennybéli otthon utáni sóvárgással azonosították. A keresztények azonban úgy tartották, hogy ennek eléréséhez nem lehet megszakítani az utat, egy helyen sem lehet megállni időzni, mint ahogy Odüsszeusz tette. Ennek az a magyarázata, hogy a keresztény embereszmény gyökeresen más, mint a görög-római. Az antikvitás embere élni akar, s eközben a teljességre törekszik, testét-lelkét ennek érdekében fejleszti. Rettog a haláltól, boldogulását a földi világon keresi. A korai kereszténység embere ezzel szemben a földöntúli élet felé fordítja figyelmét. Nem képességeinek harmonikus fejlesztésére törekszik, hanem arra, hogy halhatatlan lelkét megtisztítsa a földi élet szennyeződéseitől. Ahogy Alexandriai Szent Kelemen († Kr. u. 215) írja:

„Az emberek úgy tapadnak ehhez a világhoz, mint ahogy bizonyos tengeri moszat fajták, amelyek a tengerpart melletti köveken csüngenek. Keveset törődnek az örök élettel, éppen mint az ithakai aggastyán, nem vágyakoznak az igazság vagy mennyei hazájuk, csakis földi otthonuk füstje után.“

A keresztények ennek ellenére olyan képet alakítottak ki magukban Odüsszeuszról, amelyben az ithakai vándor utazásának veszélyeit és nehézségeit, amelyekkel meg kellett küzdenie, a saját, megannyi halálos veszéllyel teli életútjukkal azonosították, de végül mégis dicsőségesen végződik. Odüsszeuszhoz hasonlóan a lélek kis hajója is veszélybe kerül a hazafelé tartó úton és csak arra vágyik, hogy hazatérjen a békébe, vagyis a mennybe, hogy megszabaduljon a szennyezett testtől és elérje a nyugalmas partokat. Ezelőtt azonban egy tisztulási folyamaton kell végigmennie halálos veszedelmek között, pont mint Odüsszeusznak Hádész és Ithaka között, a pokol és a mennyország között, amelynek az eléréséhez először a démonokon kell túljutni. Hogy elérjünk a győzedelmes partokra, két dologra van szükségünk: egy hajóra és Odüsszeusz bölcsességére. Ezeket az ördögi erőket a szirének szimbolizálják és egyedül az árbócrúd fája mentheti meg az emberi lelket, ha az bölcsen, szabad akaratából megengedi, hogy hozzákötözzék. Az egyház hajójának és a lélek kisebb bárkájának ezen a veszélyen kell túljutnia, egyúttal döntenie kell, hogy az életet vagy a halált választja. Hogy érzékeltessem, a keresztények szemében mennyire élő volt ez a párhuzam, újra Alexandriai Szent Kelemtől idézek:

„Meneküljünk hát régi, megszokott életünktől, mint a szirénektől, amelyekről a történet beszél! Mivel az gátolja az embert, messzire vezet az igazságtól, elrabolja tőle igazi életét: egy csapda, egy szakadék, egy verem, pusztító pestis. A megszokás a pusztulás szigete, ahol halott emberi csontok tornyosulnak és rajtuk ül egy üde kéjnő, a bujaság, ennek a világnak a zenéjével örvendezteti meg az embereket és ezt kiáltja: „Jer, te dicső Odüsszeusz, jer, akhájok nagynevű dísze, állítsd csak meg a bárkádat, hogy halljad a hangunk.“ Ő magasztal téged, tengeri utazó, nagy hírnevedről beszél majd: de hagyd, hogy azokból lakomázzon, akik már meghaltak. Mennyei szél fog a segítségére sietni, hajózz el a bujaság mellett! Hajózz messze a daloktól! Halált fognak neked hozni.“

A keresztény ember tehát egy tengeri utazó, egy mennyei Odüsszeusz és a természetfeletti erő, amely segíti, hogy elkerülje a szirének halálos veszedelmét, a Szent Szellem. Szándékosan kerül közel a halálhoz és mégis győztesként kerül ki. A tudás, amely képessé teszi erre a tetre, annak az embernek a tudása, aki az árbócrúdhoz kötözteti magát, de mégis szabad marad, egy olyan emberé, akit betölt a Szentlélek.

A szirének éneke

A történetbeli szirének egyszerre pokoli és mennybéli teremtmények. Odüsszeusz rendelkezik azzal a különleges képességgel, hogy képes megkülönböztetni egymástól a fényt és a sötétséget, a szépséget és a pusztítást, amelyet ezek a csábító lelkek magukban hordoznak. A keresztény archeológia tanulmányozása vihet minket közelebb ahhoz, hogy megértsük a szirének legendáját és azt, hogy milyen különleges módon értelmezte újra a mítoszt a kereszténység.

A szirének kétarcú formában jelennek meg és ez egybevág a halálos veszély kétféleségével: a testi vágy és a halálos tudás szimbólumai egyszerre. A szirének eredetileg vámpírszerű teremtmények, akik a halottak vérért itták. Az idők során, többek között Homérosznak is köszönhetően ezek a hátborzongató, madárszerű szellemek megszépültek és lágyabb karakterrel ruházták fel őket. Homérosznál a szirének megigéző karaktere erotikus felhangot kap, csábító erejüket az éneküknek és a fizikai megjelenésüknek köszönhetik, ugyanis a szirének elragadóan szép nők formáját vették fel, akiknek már csak madárszerű karmaik emlékeztettek az igazi természetükre. Ez teszi a sziréneket olyan veszélyessé, mivel a veszély és a vonzerő egy tőről fakadnak, ugyanúgy, mint a madárdal és a madárkarmok. Hiába halált hozóak a szirének, egyúttal édesek is, akár a bűn, amely a keresztény lelket kísérti.

A kereszt és a keresztelés misztériuma

A kereszt misztériumának megértéséhez vissza kell térnünk minden misztérium alapvető szerkezetének vizsgálatához, főleg ha a természeti misztériumokról van szó, amelyek az ősi valláshoz szorosan kapcsolódnak. Minden misztérium valódi titka éppen az egyszerűségében rejlik: mindig a legprimitívebb emberi dolgokból lesznek szimbólumok - a gabonaszemből, egy virágzó fából, a nemek életet teremtő egyesüléséből, a fényből és a sötétségből, a napból és a holdból. Éppen a roppant egyszerűségük, az önmagukat magyarázó minőségük az, ami nem hogy kevesebbé, hanem éppen hogy többé teszi őket, magukon túlmutatóvá, képessé arra, hogy kifejezzék a kifejezhetetlent.

A hajó, amelyben a keresztény lélek megteszi az utat a mennyország partjáig, fából készült, pontosan úgy, mint a bölcső és a koporsó. A fa anyag szimbolizálja az ember anyagi minőségét, a testet, amelyet az út során a viharok megtépáznak és amely egyfajta házként, vagy „vázként“ funkcionál, amelyet el kell hagyni ahhoz, hogy az örök életbe beléphessünk. A víz ezzel szemben az élet és az érzelmek szimbóluma. A hullámok, amelyeken a hajó kiszolgáltatottan hánykolódik, az érzelmi hullámokat és a bűnt szimbolizálják. Hans Blumenberg *Hajótörés nézővel* című könyvében így ír erről a szimbólumról:

„Ama elemi realitások közül, melyekkel az embernek dolga akad, legalábbis a levegő kései meghódításáig, a tenger a legnyugtalanítóbb számára. A tenger olyan hatalmak és istenségek fennhatósága alá tartozik, amelyek makacsul kivonják magukat a meghatározható erők szférájából. A lakható világ peremén elterülő óceánból származnak azok a mitikus szörnyek is, amelyek a leginkább elütnek a természet meghittén ismerős alakjaitól, és amelyek mintha mit sem tudnának a világról mint kozmoszról. (...) A tengeri út és a hajótörés metaforikájának jelentésterhét mindenekelőtt két előfeltevés határozza meg: egyrészt a tenger mint az emberi vállalkozások természet adta határa, másrészt a tenger démonizálása a kiszámíthatatlanság terepévé, amely nem ismer törvényeket és dacol minden tájékozódással. Egészen a keresztény ikonográfiáig a tenger mindenütt a Gonosz megjelenésének színtere, sőt némi színezettel egyben a nyers, mindent elnyelő és mindent magába kebelező matéria képviselője is. János Jelenéseiben olvasható a jövendölés, hogy a Messiás eljövetelekor nem lesz többé tenger (hé thalassa uk eszti eti). A bolyongás a maga tiszta formájában a felsőbb hatalmak önkényéről tanúskodik; a hazatérés megtagadtatása, mint Odüsszeusz esetében, az értelmetlen hányódás, majd a hajótörés a kozmosz megbízhatóságát teszi kérdésessé, megelőlegezván annak gnosztikus ellenértékét.“

A mennybe vezető misztikus utazás a kereszteléssel kezdődik és a nyugalmas kikötőbe való érkezéssel zárul. A keresztény lélek bárkában utazik, amely a keresztfából készült és a világ keserű és sötét tengerén kell átkelni rajta, félelmetes veszedelmek közepette. Nem szenvedhet hajótörést addig, ameddig az árbóc, ami a kereszt, sérthetetlen marad. A fa misztériuma vagy a döntés misztériuma ez: Krisztus a kereszten megnyerte a végső csatát, eltávozott a nyugodt partokra és ezért a keresztény ember, mint Odüsszeusz az utazása során, ha odakötözteti magát az árbóchoz, ami a kereszt, biztos lehet abban, hogy visszatér az otthonába.

JOHANN SEBASTIAN BACH:
Non sa che sia dolore, BWV 209

Noha Bach elsősorban egyházi kantáták szerzőjeként ismert, néhány világi kantátát is komponált, melyek közül a *Non sa che sia dolore* egy egészen különleges és rejtélyes darab. Mivel a kantáta olasz nyelven íródott - ezen kívül még egyetlen olasz nyelvű kantátája van Bachnak - és keletkezésének körülményeiről csak találgatások léteznek, sokáig megkérdőjelezték, hogy a kantáta az ő szerzeménye lenne. Eredeti Bach kézirat nem maradt fenn a műből, a fő forrás egy másolat, amelyet Johann Nikolaus Forkel (1749-1818), az első Bach kutató készített 1800 körül.

Akárcsak a Vivaldi motettánál, a szövegíró ebben az esetben is ismeretlen. Az egész kantáta pasticcio-szerűségét erősíti, hogy a szöveg is két jelentős olasz költő vers- és operaszövegének darabkáiból épül fel. A kezdő sorok Giovanni Battista Guarini (1538-1612) *Partita dolorosa* című szonettjének kezdő soraiból származnak. A vers az 1621-ben Velencében kiadott *Rime* című kötetben No. 91. számmal szerepel. Guarini eredeti szövege így hangzik:

„Non sà che sia dolore | Chi da la Donna sua parte, e non more.“

Míg a kantátában átköltött sorok egy barátira vonatkoznak:

„Non sa che sia dolore | Chi dall'amico suo parte e non more.“

Az áriák középrészeiben Pietro Metastasio (1698-1782) olasz költő libretto-töredékei találhatóak a *Galatea* (Nápoly, 1722) és a *Semiramide riconosciuta* című operák szövegéből (Velence, 1729). A töredékeket összekötő sorok valószínűleg szabad költesek és elég nagy fokú nyelvi inkompetenciáról tesznek tanúbizonyságot.

Az olasz hatás megkérdőjelezhetetlen nem csak a szöveg miatt, hanem az olasz operaáriákban gyakran használt, a tengeri viharban hánykolódó hajó képe miatt is. Annak ellenére, hogy Vivaldinál a szöveg egyes szám első személyben íródott, mégis egyetemes igazságokról szól, akármelyik keresztény mondhatná a motettában elhangzó szavakat. Ennek az az oka, hogy így mindenki, aki a templomban hallgatja a motettát, azonosulni tud a mondanivalójával. Ezzel ellentétben a Bach kantátában egy személyes életút, egy konkrét szituáció jelenik meg, de egy külső szemlélő, egy narrátor szemszögéből, aki azonban érzelmileg érintett a búcsúztatott személy sorsában.

A bevezető zenekari tételről sokan úgy tartják, hogy egy elveszett fuvolaverseny része lehetett. A Sinfoniában szemben állnak egymással az elválás felett érzett fájdalom negatív és a jókívánságok pozitív érzései, a zenei motívumok pedig előrevetítik a kantátában később felbukkanó képeket. Ilyen például a „síró“ motívum, amely a tétel során a fuvola és a hegedű között

visszhangozva a Sinfonia egyik legjellegzetesebb zenei anyagává válik.

Egy filozofikus hangulatú, az elválás fájdalmáról szóló recitativo accompagnato készíti elő a következő áriát. „Kövessd hát az ég jeleit, váltsd be Minerva buzgalmát!“ - a bölcsesség istennőjének, Minervának címzett sorok valószínűsítik, hogy egy tanulmányai miatt útra kelő fiatal búcsúztathattak a kantátával. Már a recitativo szövege és zenéje is kissé erőltetten pátoszos hangvétellű, ezt a hangulatot fokozza a „Parti pur“ kezdetű ária. A fellépő kis szext hangköz, amely az ária meghatározó motívumává válik, az operák legnagyobb szerelmi áriáinak, duettjeinek jellemző zenei fordulata. A pátoszos elválás hangulatát appoggiatúrák, kromatika és meglepő harmóniai váltások erősítik fel. Eközben a fuvola díszített, virtuóz szólama a hajó vitorláiba belekapó szelet festi le. A talán túlzottan is szentimentális első részt kontrasztáló középrész követi újabb zenei klisékkel: az öröm ficáncoló koloratúrákban jelenik meg, a kedvező hullámok pedig a fuvola és a hegedűk gyengéden ringatózó mozgásában.

A kantáta talán legrejtélyesebb és legnyakatekertebb szövegrésze, egy rövid secco recitativo után újabb da capo ária következik. A zenekari ritornel témája karakteres, optimista és rusztikus hangulatú, ritmikája az egész áriát végigkíséri. Az énekszólamban a szófestés a lehető legnyilvánvalóbb módon van jelen. A meglepő harmóniai fordulatok és szokatlan ugrások az aggodalmat és a félelmet, az éneklő, hosszú melizmák pedig magát az éneklést jelenítik meg a középrészben, ami egy rendkívül szokatlan, hirtelen modulációval ér véget.

Ez az ária magyarázza meg a tenger metaforát és összekapcsolja a tényleges hajóutat a szimbolikussal miszerint élni annyi, mint a nyílt tengeren hajózni. A (véltetően) fiatal fiú hajóra száll,

hogyan tanuljon majd kötelességét teljesítve hazatérjen és a hazája szolgálatába állva használja fel a külföldön megszerzett tudását. Az utolsó ária a fiút ahhoz a matrózhoz hasonlítja, aki a szelet lecsillapította - vagyis elhárította az akadályokat. „Már nem fél többé és nem sápad el, hanem meglegegedetten a hajó orrában arccal a tenger felé énekel.“ Bach kantátájában a felnőtté válás metaforája jelenik meg: a fiú kezébe vette az irányítást, már nincs mitől félnie, mert a sorsát többé már nem a csillagok irányítják. Ez a hozzáállás a Vivaldi művében megjelenő keresztény lélekével ellentétes, mert ő az élete irányítását Isten kezébe helyezi. Bach búcsú kantátájában nincs kikötő, csakis a nyílt tenger, amely nem rémisztő, hanem tele van lehetőségekkel!

Véleményem szerint a szöveg és a zene hibrid mivolta nem véletlen, humoros paródiáról lehet szó. A darab tanulmányozásának során olyan érzésem volt, mintha a sorok fontos jelentőséggel bírtak volna annak a számára, akinek íródott és talán kedves utalásokként kerültek volna be a szövegbe. A szöveg különösége, csapongása, sutasága, nyelvtani inkorrektisége és a zene is arra utal, mintha a mű egy „paródia“ lenne. (Talán a szavak elírása - például rigetti helyett ricetti - sem véletlen, lehetséges, hogy valakit utánoz, aki akcentussal beszél olaszul?) Ehhez hasonló gondolatok vezettek arra a következtetésre, hogy egy nagyon személyes darabról lehet szó, aminek a megfejtése azért ilyen nehéz, mert tele van olyan utalásokkal, amelyek megfejtésének a kulcsa annak a kezében van, akinek íródott.

Szöveg: Kalafszky Adriána

Köszönjük

a Budavári Önkormányzatnak a helyszín,
és a Filharmónia Magyarországnak a csembaló
biztosítását.

ANTONIO VIVALDI:
Sum in medio tempestatum, RV 632

I ARIA

Sum in medio tempestatum
quasi navis agitata,
conturbata, conturbata,
inter horridas procellas.

Hinc horrores, hinc terrores,
fremunt venti, nescio portum
nec amicas cerno stellas.

II RECITATIVO

Quid ergo faciam, infelix anima?
Ubi sunt bona mea, ubi lætitiæ?
Ubi mundi deliciæ?
Fallaces honores,
ite, procul volate;
vos sperno, vos non curo,
Jesum solum amabo,
et mala cordis mei semper plorabo.

III. ARIA

Semper mæsta, sconsolata,
suspirando, lacrimando,
sum contenta, sum beata.

Iam serenæ rident stellæ,
iam non turbant me procellæ,
vado ad portum fortunata.

IV ALLELUIA

ANTONIO VIVALDI:
Sum in medio tempestatum, RV 632

I ARIA

A viharok közepén vagyok
mint egy hajó, mely sodortatik,
mely zavarosan sodródik, fel van kavarodva
félelmetes hullámok között.

Innen a riadalmak, innen a félelmek,
sivítanak a szelek, nem tudom, merre a kikötő,
és nem látom barátaimat, a csillagokat.

II RECITATIVO

Szóval mit tegyek, szerencsétlen lelkem?
Hol vannak a javaim, hol az örömeim?
Hol vannak a világi élvezetek?
Csalóka megtisztelések,
nyomás, repüljetez innen messzire;
megvetlek titeket, nem érdekeltek,
csak Jézust fogom szeretni,
és örökre siratni fogom a szívem rosszaságát.

III ARIA

Mindig bús, mindig vígasztalan vagyok,
sóhajtozással és könnyezéssel
elégszem meg, így vagyok boldog.

Már nevetnek a fényes csillagok,
már nem kavarnak fel a hullámok:
Boldogan [megboldogultan] haladok a kikötő felé.

IV ALLELUJA

JOHANN SEBASTIAN BACH: Non sa che sia dolore, BWV 209

I. SINFONIA

2. RECITATIVO ACCOMPAGNATO

Non sa che sia dolore
chi dall'amico suo parte e non more.
Il fanciullin, che plora e geme
ed allor che più ei teme,
vien la madre a consolar.
Va dunque a cenni del cielo, adempi or di Minerva il zelo.

3. ARIA

Parti pur e con dolore
Lascia a noi dolente il cuore.
La patria goderai,
a dover la servirai.
Varchi or di sponda in sponda,
propizi vedi il vento e l'onda.

4. RECITATIVO

Tuo saver al tempo e l'età contrasta,
Virtù e valor sol a vincer basta.
Ma chi gran ti farà più che non fusti
Ansbaca, piena di tanti Augusti.

5. ARIA

Ricetti gramezza e pavento!
Qual nocchier, placato il vento.
Più non teme o si scolora,
ma contento in su la prora,
va cantando in faccia al mar.

JOHANN SEBASTIAN BACH: Non sa che sia dolore, BWV 209

1. SINFONIA

2. RECITATIVO ACCOMPAGNATO

Nem is tudja, hogy mi a fájdalom,
aki elszakad a barátjától és nem hal bele.
A gyermeket, aki sír és nyög
és amikor a legjobban fél,
jön az anyja, hogy megvigasztalja.
Kövessd hát az ég jeleit, váltsd be Minerva buzgalmát!

3. ARIA

Válj hát el fájdalommal,
hagyj itt minket fájó szívünkkel!
A hazád örülni fog,
a kötelességedet teljesíteni fogod,
Kelj hát most útra partról partra,
lásd a szeleket és a hullámokat kedvezőnek!

4. RECITATIVO

A tudásod szemben áll az idővel és a korrall.
Az erény és az érték magában elegendő a győzelemhez.
De ki fog nagyobbá tenni, mint amekkora voltál?
Ansbach, tele sok kiváló emberrel.

5. ARIA

Vessd el az aggodalmat és a retteget,
mint az a kormányos, aki lecsillapította a szelet.
Már nem fél többé és nem sápad el,
hanem megelégedetten a hajó orrában
arccal a tenger felé énekel.

